

che significa zio fratello della madre» — kaže Josipović na gore navedenoj stranici svog spisa. U pismu, pak, kardinalu Federicu Borromeu, kaže se dalje, upotrebljava neutralan talijanski izraz »mio zio«. Neobjašnjivo bi bilo da se čovjek takve inteligencije i nesumnjive unutarnje sređenosti (što se vidi iz načina njegova pisanja, itd.) zbunjuje u takvim nazivima, kad ne bi bilo posrijedi nešto što njemu samome, doduše, nije ni nepoznato ni nejasno, ali nije namijenjeno javnosti. Ako mu je majka bila sestra Gianbattiste Milanija, zašto se ona nigdje niti aluzijom ne spominje? Ne navodim ovo radi rasprave o tome, nego toliko da objasnim zašto i nadalje smatram da su njegovi roditelji nepoznati.

Što se tiče naziva koji upotrebljavamo za pojedine autore čije ime i prezime nije sasvim utvrđeno, mislim da je najbolje primjenjivati ime i prezime koje sam autor stavlja u naslov svojih objavljenih spisa (ako postoje). Stoga sam u ovome napisu tako postupila. Međutim, kako posljednjih stotinjak godina u spisima na hrvatskom jeziku o Raguseiusu prevladava konvencionalan naziv »Juraj Dubrovčanin«, nisam mogla u člancima o njemu taj naziv ne upotrebljavati, to više što je to bilo i stanovište redakcije časopisa *Prilozi*. Ne smatram da bi, od te hrvatskom jeziku adekvatne konvencije, bolje odgovarao naziv »Raguž«. To bi, naime, također bila konvencija, samo s talijanskim nazivom za Dubrovnik, što držim sasvim deplasiranim. Pozitivno je, međutim, i može biti vrijedan prinos problematici, što Josipović iznosi tu mogućnost (str. 35).

Smatram da bi bilo umjesno ovaj interesantan i vrijedan istraživački rad učiniti pristupačnim našoj javnosti.

MARIJA BRIDA

Zlatko Posavac, *ESTETIKA U HRVATA. Istraživanja i studije*, Nakladni Zavod MH, Zagreb 1986, s. 305

Imajući u vidu rezultate višegodišnjih istraživačkih preokupacija ovoga autora oko markiranja fundamentalnih teorijskih spoznaja o umjetnosti u Hrvata, uvida u povijest estetske refleksije u obzoru filozofijskog, što kritičkih portreta (studije o Haleru, Sladoviću, Macunu), što interpretacija pojava i razdoblja domaće kulturne historije, razmotrit ćemo djelo Zlatka Posavca, netom izašlo (u knjižnici Studija, monografija, kritika, izd. poduzeća »Nakladni Zavod MH«). U svojim osnovnim smjernicama, strukturi i karakteru, valja reći da ono ne smjera biti kronologijom misli i mislilaca naše estetičke tradicije, već vizurom povijesnog raspona prezentiranim izborom nekih ključnih tema historiografije hrvatske estetike. U svojim interpretativnim polazištima kreativnoj rekonstrukciji corpora estetičkih nazora, autor se držao načela *otvorenosti*, dakle *problemske* relevantnosti estetskih fenomena. Ističući *svjetonazornu* funkciju kulturnopovijesnih i estetičkih interpretacija, autor u pregledu tekstoloških studija daje vlastit doprinos upotpunjavanju praznina i neobavljena historiografskoga zadatka: kroz estetičke *fragmente* približiti nam upravo estetičku zbilju kao višeslojnu ukupnost kulturnopovijesne građe. Upozorivši da mu istraživanja i studije više *markiraju* probleme negoli pružaju cjelovitu sliku i kritičku sintezu, sabirući i propitujući dokumente estetičke refleksije, dosad umnogomu i zanemarivane, autor nam omogućava ponajprije *uvid* u bogatstvo i raznolikost doktrina i problema.

Kao znalačku i pažljivu čitatelju te kritičku misliocu, autoru je prije svega do »prepoznavanja autentičnih procesa povijesnih gibanja u hrvatskoj kulturnoj povijesti«, do »jasnijega uvida u povijesnu zbilju i povijesnu sudbinu kulture s kojom živimo« (s. 148). Kloneći se svakog pretjerivanja i preuveličavanja, autorova su istraživanja provedena motivom utemeljenja povijesti hrvatske estetike »bez nepotrebnog pesimizma, no i bez iluzija, bez mistifikacija, kako smo jednaki s Europom i svijetom« (s. 8). U do danas još ipak nevelikoj produkciji istraživanja književnopovijesnih i kulturnopovijesnih problema, suočeni smo s činjenicom nepostojanja sustavnijeg programa istraživanja estetike u Hrvata. U tom smislu, zadatak koji je sebi autor postavio i koji postupno slijedi, rezultirao je i novim kulturnopovijesnim spoznajama za što adekvatnijom interpretacijom političke i kulturne povijesti, kako to pokazuju tekstovi skupljeni u ovoj knjizi. Nerijetko oni imaju obilježje monografskih obrada, obogaćenih ekstenzivnim navođenjima autora, dokumentarno i kritički elaboriranih.

Svojim doprinosom historiografiji hrvatske kulture i pojedinih grana umjetnosti, studije Z. Posavca, kao rezultat njegovih višegodišnjih istraživanja, kako se ističe u predgovoru knjizi, jesu »bez prethodnica i predradnji«, i u tom smislu imaju na neki način »pionirski karakter«. Sa svrhom da popuni nedostatak *povijesnog uvida* u stanje teorijskih spoznaja o umjetnosti u Hrvata, autor metodološki modificiranim pristupom faktografski egzaktnoj građi, corpusu estetičkih nazora otkriva i nove mogućnosti razumijevanja sve složenosti nastanka i geneze, kao i značenja pojedinih teorijskih prinosa. Koristeći se modernim interpretacijama lingvistike, tekstoloških i književnokritičkih studija domaćih i stranih znanstvenika, autor proširuje obzor istraživanja, posebice ističući potrebu pomaka kronoloških granica od onih koje su ustanovljene i prihvaćene od tradicionalnih književnih historičara. Svojom koncepcijom potrebe drukčijeg postavljanja problema *periodizacije*, suprotstavljajući se proizvoljnostima u nominiranju razdoblja, neadekvatnim interpretacijama i pogreškama jednoznačnog paralelizma kulturne i političke povijesti, te zalažući se za nove povijesne istine, kao i potrebu revalorizacije povijesnog smještanja stilskih formacija, autor ostaje pri utemeljenim prosudbama razdoblja, stilova, pojedinaca i krugova. I identifikacije estetičke svijesti i refleksije u sklopu povijesti hrvatske kulture u tom kontekstu doprinose osnovnom zadatku potpunijeg uvida u neka razdoblja i njihove stilove. Ne zanemarujući pojedinačne i rijetke doprinose i relevantne preglede povijesti određenih umjetnosti, provjerenih tvrdnji za ishodište razumijevanja pojava i značenja povijesnih mijena estetičkih refleksija, njihova sadržaja i značenja, sagledava autor specifičnosti takvog zadatka.

Tako će razmatranja estetičkih nazora pojedinih razdoblja, uza svu nejednolikost u elaboraciji i istraženosti, autorovim pristupom održati potrebnu kritičnost i prije svega *otvorenost* za kreativnu rekonstrukciju. Tako, primjerice, kad je riječ o autorovu odnosu spram nasljeđa srednjovjekovlja i konstitutivnih odrednica umjetnosti srednjega vijeka, autoru neće biti do »elaboracije ili do završenog nacrtu povijesti estetike Srednjega vijeka« (s. 19). Kratkim pregledom estetičkih teza srednjega vijeka, sadržanim u tekstovima pisanim na narodnom jeziku, nadalje poimanja umjetnosti, funkcije knjige i književnosti, srednjovjekovnih enciklopedija znanja, djela, zbornika, kulturnih krugova, prati autor kontinuitet hrvatske kulturne povijesti kroz pripadna joj pitanja o estetičkom horizontu i kulturnim utjecajima. Dalje, fragmentarna inkorporiranost estetičkih ideja u renesansnih autora daje nam predodžbu o dimenzijama renesansne misli,

terminološkim i leksikografskim standardima pojmova, sferama prožimanja i utjecaja, recepciji, ukratko, svoj kompleksnosti i slojevitosti renesansnog razdoblja u Hrvata. Problemski otvorenim pitanjima historiografske regionalizacije, tipološkim diferencijacijama, najposlije elementima za jedan cjelovit pregled hrvatske estetike koji će trebati izraditi. Uočavajući metodološke probleme u pristupu proučavanju kompleksima hrvatske estetičke misli, autor se metodički (kako u studijama o srednjovjekovnoj tako i renesansnoj estetici) ograđuje na fragmente nastale na hrvatskom narodnom jeziku, objašnjavajući neke kulturološke pojedinosti u njihovu tradicijskom kutu, do sada zanemartivane ili i neuočene razloge teorijskih ograničenosti, odnosno manje poznate komponente (Lucićeva estetika, npr.), uvažavajući povijesnu perspektivu uznapredovale teorijske refleksije (npr. kajkavska proza baroknog razdoblja).

Istražujući estetičko-stilsku jedinstvenu formaciju romantičkog klasicizma, upravo prilog povijesti estetike 18. stoljeća, i upućujući na povijesni sadržaj i smisao toga razdoblja koherentne strukture s njenim specifičnostima, otkrivajući neke do danas previđene i zapostavljene autore u našoj kulturnoj i književnoj historiografiji, te uloge krugova kao što su slavovski, dubrovački, rimski, autor je naglasio kreativne aspekte tog razdoblja (od R. Kunića do B. i Ch. Stayja) i proveo stilsko-tematske analize kompleksa umjetničke teorije i same prakse (primjerice povijesno značajne najljepših traktata neoklasicističke doktrine Ch. Stayja). Na osnovi kritički produbljenih analiza, autor je mogao stvoriti zaključak koji podosta obvezuje: o našoj »nimalo provincijalnoj participaciji u suvremenom duhovnom zbivanju« ovoga razdoblja o kojem do danas nemamo »povijesno estetički utemeljenih interpretacija« (s. 136), te kako nismo bili u povijesnom »zakašnjenju«, kako se to uobičajilo tvrditi. Konačno, autorova je dijagnoza u tom pogledu nedvosmisleno oštra: »kasnimo mi s prepoznavanjem njihova doba i uvrštavanjem njihova rada i njihovih nazora u aktivan kulturnopovijesni corpus« (s. 136).

Kazališna istraživanja i estetika hrvatskih kazališnih pisaca, kao paradigma klasicističke poetike, posebno su u fokusu autorovih bavljenja. Ovo je područje inače u novije vrijeme već dobilo i svojih znanstveno utemeljenih analiza kojima se u svojim istraživanjima autor koristi. Izlaganje estetičkih nazora dramskih pisaca književnika, bilo na osnovi njihovih dramskih tekstova, bilo iz posrednih izvora, nerijetko i uloge i utjecaja na cjelinu umjetničkog i estetskog, kao i otvaranja novih obzora, autorov rad se čini, uz njegovu teorijsku i filozofsku utemeljenost, i korisnim pomagalom, informacijskim priručnikom. Upozoreno je na mnoge nove aspekte značenja nekih djela (npr. A. Starčevića koji inauguriira nove pojmovne strukture, političke i duhovne pozicije i ima značenja za prožimanje tradicije i moderniteta u Hrvatskoj, ili aspekti djelatnosti nekih glazbenih estetičara poput P. Štoosa ili F. Kuhača), ili se njihov rad revalorizira na osnovi proučavanja nekih njihovih stavova koje dosad domaća historiografija nije uzimala u obzir.

Upućujući na neprirodnosti uobičajenih podjela, kao što je to uvođenje granica između novije i starije kulturne povijesti, neprimjerenosti nekih termina (npr. »ilirizam« kao stil odnosno estetska koncepcija), autor ističe ishitrenost i artifičijelnost svakog takvog razgraničenja u dosadašnjim istraživanjima (npr. nesporazumi oko nazivlja »romantizam«).

Nasuprot tome, autor podržava ona suvremena stanovišta književnih teorija koja ističu bliskosti stilogenih crta, konkretno su to pojmovi klasicizma i romantizma, ilirizma i realizma.

Povijesnom kvalifikacijom razdoblja kraja 18. i početka 19. stoljeća kao romantičkog klasicizma, završnice stoljetnih evropskih tradicija, autor sabire raznorodne fenomene i divergentne tendencije hrvatske kulturne povijesti pod zajedničkim nazivnikom povijesnih istoznačnica, u čemu kazališnu umjetnost valja tretirati istim mjerilima kojima i estetiku.

Autorove interpretacije moderne, na primjer, i umjetničkih pokreta 20. stoljeća, heterogenosti njihovih stavova, htijenja i orijentacija te pojedinih koji imaju povijesno i estetički ključno mjesto, predstavljaju prosudbe teorijskih filozofskih osnova složene zbilje na prijelazu stoljeća, sa širokim objekcijama na korespondentna evropska zbivanja. To ne sprečava autora da naglasi i one druge, samosvojne komponente domaće povijesne zbilje kao, po autorovu sudu, tek »naznačene pojedine kritičke koordinate i najnužnije markacije prosudbenog orijentiranja« (s. 196). Uvidom u estetičke doktrine i u njihovu duhovnu, filozofijsku strukturu, autorova je namjera, očito, umanjiti proturječja i nejasnoće ovih razdoblja koja karakterizira specifičnost medijske proizvodnje (radio, film, strip, TV) i, konačno, teme novovjekovne sudbine umjetnosti, njene problematičnosti, krize, jednom riječi, estetskog steriliteta (kako to pokazuje M. Krleža, o čijem djelu posebno autor govori u jednom svom poglavlju).

Sveukupno nastojanje Zlatka Posavca oko istraživanja estetičke misli u Hrvata, njena konstituirana historijskoga razvoja, njegov pristup osmišljavanju estetičkog fenomena, primjereno je spoznaji razvojnog puta refleksije o karakteru umjetničkog. Upoznati smo sa svom širinom naznačene problematike, a samim vrednovanjem cjeline estetičke problematike otvoreno je i široko područje suvremenom mišljenju.

Konkretni ključni problemi života umjetnosti i njena veza sa stvarnim tokovima sveukupne duhovne situacije vremena postavljeni su tako da upućuju na neispravnost same problematike estetike. Nakon ovakvog pregleda kakav smo dobili, filozofski problematizirana i višestruko poticajna, ne samo, premda prvenstveno, za filozofa-estetičara, zadatak traganja za povijesnim propitivanjem naše domaće baštine promaknut je njegovim komplementarnim parom: odnosom spram razumijevanja onoga što nam prethodi steći pretpostavku vlastitog promišljanja, dakle osuvremenjivanja estetičke problematike. Na nivou uznapredovalih rezultata povijesti pojedinih umjetnosti danas, kao i estetike i metodologije kritike, primjerenijih procjena važnosti doprinosa ali i ograničenosti i zabluda određenih pozicija, autorovo nam djelo pridonosi razumijevanju okosnice estetičke povijesti u Hrvata, kao uostalom i duhovne povijesti. Posebno u tom smislu jesu autorovi naponi, pronaći one orijentacijske točke koje su neophodne pri novom koncipiranju povijesnih granica i podjele pojedinih područja umjetnosti. U tom sklopu i sva pripadna pojavna područja, pojave umjetničkog stvaranja i doživljavanja, vrijednosni oblici i sadržaji, izvor i recepcije, višeznačno shvaćeni u optici autorova razmatranja, dobivaju svoje značenje u obzoru filozofijskog interesa, njegove relevantnosti i dosega. Posebno, pak, značenje djela koja predstavljaju poruku za nas, zadržavajući u sebi one konstante mišljenja kojima ovaj pregled može biti pouzdan vodič.

LJERKA SCHIFFLER